

A VALLÁS ÉS KÖZOKTATÁSI MAGY. KIR. MINISZTERNEK AZ 188¹/₂—188²/₃ TANÉVRŐL SZÓLÓ JELENTÉSE.

Mindenekelőtt örömmel vehetjük a szám szerint 15 jelentést, már azért is, mivel kisebb, mint a megelőző kötetek, nem lévén benne az előbbi több számok, melyek még a szakemberre nézve sem lehetnek értékesek; s azok helyett jelen kötetben inkább a tanügy különböző tényezői vannak érdekesen méltatva s a csak szükséges számadatokkal illusztrálva.

A jelentés ugy van beosztva, mint a megelőzők:

Az I. szakasz a népoktatásról szól: magába foglalja az elemi és felső népiskolákat, a polgári iskolát, az ipari szakoktatást, a kereskedelmi iskolát, az országos tanszermuzeumot.

E szakasz első fejezete szerint a tanköteles gyermekek száma 95711-el szaporodott. E szaporodás igen öröndetes volna, ha természetesnek tarthatnók; de részünkről a szaporodás nagyságát vagy a megelőző vagy a jelen évi statisztikai adatok hiányosságában kell kereshnünk.

A 2,215,387 6—15 éves tanköteles gyermek közül iskolába járt 1.697,984; nem járt az elemi iskolába 264,046; az ismétlő iskolába (12—15 éves) 385,606 együtt 649,652, az arány igen természetes az utóbbiaknál rosszabb. A megelőző évhez képest azonban e tekintetben javulást jelez; az elemi iskolába több járt 26,563 gyermekkel, az ismétlőbe pedig a gyarapodás 15,084.

Azt is természetesnek találjuk, hogy a leánykák közül aránylag kevesebb jár iskolába.

A vallási viszonyok szerint a tankötelesek száma a kétféle görögöknél apadott, míg a többi vallás felekezeteknél növekedett; a tényleg iskolába járók közt is ez a viszony van.

A kimutatás szerint tanköteles 6—15 éves unitárius növendék volt 9409; szaporodás a megelőző évhez képest 1031. Megmagyarázhatlan jelenség e gyors szaporodás. Tényleg iskolába járt 6487, szaporodás 546. Öröndünk e jelenségnek annyival inkább, ha az iskolába járók száma jövőbe is gyarapodni fog.

A nemzetiségi viszonyok szerint a német, román, meg tót anya-

nyelvű, iskolába járó növendékek száma csökkent, a többieké gyarapodott.

A mulasztások rovata milliókra menő számot tüntet fel, a sok millióból megbírságoltatott 308,203, ezért befolyt 27,381 frt 45 kr. Ez az összeg iskolai könyvtárakra, szegény tanulók segedelmezésére, taneszközök szerzésére és más iskolai czélokra fordított.

A II. fejezet az iskolák jellegére vonatkozik: az iskolák számában egészben 71 gyarapodás van. A 15,993 isk. közül állami volt 363; községi 1763; felekezeti 13,683; magán jellegű 173.

Az 1881 évvel hasonlítva aránylag leginkább szaporodott az állami iskolák száma, azután a községieké, különösen pedig a zsidóké; apadott a katolikus és keleti görög vallásu, meg ev. ref. és unitárius vallásu iskolák száma.

Az iskolák jellegében való hullámzás onnan magyarázható, mert több községi iskola változott át felekezetivé, jelesen katolikká, míg a felekezeti iskolák megszűntek ott, hol községi vagy állami iskolák állítottak, ebből magyarázható az ev. ref. meg unitárius vallásu felekezeti iskolák számának apadása, mivel e két felekezet készséggel csatlakozik a polgári hatósághoz a tanügy emelésének érdekében.

Az állami 324 iskolában 26,735 gyermek, 539 tanító volt; minden tanítói állomás 731 frt 86 krba került.

A felső népiskola kettővel kevesebb, mint az előző évben. Volt összesen 74; ebből állami 15, a többiek nagyobbára községiek és róm. katolikusok; van pár más vallásu felekezeti. A községiek közül 17 segélyben részesül az államtól.

A felsőbb iskolák népessége volt 799 fiu, 2581 leány, egy tanítói állomás került 808 frtba, minden egyes tanuló 83 frt 36 krba.

A költséget emelte s a tanulók nagy contingensét szolgáltatva e fajtájú intézeteknél a budapesti, lőcsei, mármaros-szigeti és soproni állami, meg a kolozsvári államilag segélyezett együtt 5 felső leányiskolák. Ezek népessége 585 volt. Egy tanítói állomás került Budapesten 3043 frtba, egy növendék 146 frtba.

Átalában a felsőbb népiskolák s azok közt a felsőbb leányiskolák aránylag az állam legköltségesebb intézetei, sőt ha tekintetbe vesszük a községi, különösen a felekezeti felsőbb népiskoláknak keresztelt intézeteket, s az állami ily intézetek népességének ismeretes csekély voltát, bátran állithatjuk, hogy a felsőbb népiskolák ügye méltán igényel elvi számbavételt és megfontolást.

Polgári iskola van az országban 126, nagyobb részök állami = 24, vagy államilag segélyezett = 49. A tanulók száma 6443

fiu és 5486 leány, együtt 11929. A polgári iskolák összes kiadása 780,001 frt, melyből az állam pénztára hordozott 472,443 frtot, minden egyes gyermek került 65 frt és 39 krba, egyes tanítói állomás 1037 frt 23 krba.

Az eddigiek szerint minden egyes nyilvános népiskolára esik 82 növendék; felső népiskolára 46, polgári iskolára 95 növendék.

A nyelvi viszonyokra vonatkozó számszerű kimutatásokból örömmel győződünk meg, hogy a magyarnyelvet a népiskolákban kötelezett tantárgyá tevő 1879. évi XVIII. törvény életbe léptetésének jelentékeny eredménye van, a mennyiben a magyar tannyelvű, meg oly más nyelvű iskolák, a melyekben a magyar nyelvet sikerrel tanítják, egyre szaporodnak; az utóbbiaknál kiválóan az illető gyermekekre nézve örvendetes ezen törekvés, a mennyiben ez által azoknak mód nyujtatik, hogy anyanyelvük fejlesztése és ápolása mellett az ország nyelvét is megtanulhassák.

A tanítás eredményére, a tantermekre, azok felszerelésére vonatkozó kimutatásokban az eddigi viszonyokat találjuk gyarapodva.

A III. fejezet a tanítók viszonyait tárgyalja; az elemi iskolai tanítók száma 372-vel szaporodott, valamint a polgári iskolai tanítóké is; a felső népiskolai tanítók száma ellenben jelentékenyen apadott.

Az igen helytelenül kérdésessé tett iskolai takarékpénztári intézmény igen örvendetesén gyarapodott, ma már 433 tanító léptette életbe. Részünkről bámuljuk, hogy ez ügy ily lassan fejlődik s hogy még vannak oly községekben, hol helyi pénztintézetek vannak, s különösen városokban oly tanítók, kik ez intézmény üdvös voltát nem bírják vagy nem törekesznek felfogni.

A mennyire sajnáljuk, hogy az iskolai pénztárak ügye lassan gyarapszik, épen annyira örvendünk azon, hogy a házi ipari oktatás idéttlen eszméje ki kezd kopni valamint az életből, úgy a ministeri jelentésből is.

A IV. fejezet szerint, a népiskoláknak az 1882. évben 11 millió 755,625 frt jövedelme volt, ugyan ennyi a kiadásuk; a kiadás történt: rendes és segédtanítói fizetésekbe, fűtésre stb.; taneszközökre és szerekre, szegény tanulók számára 108,903 frt, és vegyes költségekre.

Az V. fejezet a képezdekről szól. A múlt évi jelentéstől annyiban különbözik, hogy a képezdei növendékek száma a megelőző évhez képest 123, két év alatt pedig 345 növendékkel apadott. Az apa-

dás az állami tanító és tanítónő képezdékben, a róm. kath. tanítóképezdéknél meg a luth. képezdéknél történt.

A képezdei összes növendékek száma volt 2963 fiu, 1025 leány, együtt 3988, ezekből 1100 az állami képezdékben, a többi a felekezetekben. A képezdékre az összes kiadás 785,341 frt volt, melyből az állam pénztárára 558,896 frt esett.

Az ipari tanítónő képezdekről, meg kisedővokat képező intézetekről nem szólunk, mivel nem tartjuk az állami közoktatás keretébe tartozóknak.

Két megjegyzésünk van e kimutatáshoz. Egyik, miszerint azon nem botránkozunk meg, hogy a növendékek száma apadott, tudván, hogy valamint az állam, úgy az illető felekezetek is a szükséglethez mérten akarnak növendékeket képeztetni; kik figyelemmel kísérik a képezdek viszonyait, észre vehették, hogy az állam a maga képezdeiben a növendékek számát az által akarja apasztani, hogy a növendékek segedelmét folytonosan alább szállítja. E módot nem találom helyesnek. Nem bánom, bár mennyire nehezítse a közoktatási kormány a tanítónő képezdekbe való beléphetést; de a fiu növendékek segedelmét ne szállítsa, most is eléggé szegényes a néptanítói pálya arra, hogy kellő anyagi és szellemi tehetségekkel bíró növendékek szánják arra magukat; tehetséges és jó erkölcsű növendékek csak úgy mehetnek képezdebe, ha ott segedelembe részesülnek, hisz a kinek van módja miből négy évig a maga erejére meg éljen, inkább megyen más pályára. Ha a képezdei növendékek segedelmét szállítjuk, csak oly selejtes ifjak kerülnek oda, a kik más tanintézetekből kiszorulnak.

A gazdálkodás egyik módja az lenne, hogy a képezdeknek egyharmadát megszüntessük; most 18 képezde van, egyre-másra mindenik 17,733 frtba kerül; s egy képezdére csak 61 növendék jut; egy költséggel kétennyit is meg birna egy képezde.

Másik megjegyzésünk a felekezeteket illeti, a melyeket csak bámolni tudunk, hogy akkor, midőn az állam kellő számú jó képezdet tart felekezetességi és nemzetiségi viszketegből képezdeteket tartanak s az állam még tetemesen segedelmezi e különczködésükben.

A VII. fejezet a budapesti középipartanodát, meg a kassai gépészeti ipariskolát tárgyalja; az elsőben 95 tanuló volt, tehát az intézet elég népes már is és virágzó, csak azt nem tudjuk elképzelni, hogy azt a nagyon sokféle iparágakat, melyeket felölelt, miként bírja kellően művelni.

A kassai intézetnek 49 növendéke volt, az előmenetel kielégi-

tőnek jeleztetik; újból kifejezzük sajnálatunkat, hogy ez intézetben az állam nem ad ösztöndíjakat, hogy szegény, jóra való növendékek is képezhessék ott magukat.

Kereskedelmi iskola 39 volt az országban; állami volt 1, a többieket községek, leginkább kereskedő társulatok tartották fenn; így is van ez a maga rendén; a ki érdekeinek szolgál valamely intézet, az tartsa fenn. A növendékek száma 3448 volt; tehát 335-tel több, mint a megelőző évben. Ez iskolák 117,598 frtba kerültek, mely összegből az állam 16.500 frtot fedezett.

A II. szakasz a középiskolákra vonatkozó jelentést foglalja magába.

Az országban összesen 178 középiskola volt, mivel egy — az unitáriusok tordai gymnasiuma — polgári iskolává változván megszűnt, a középiskolák száma a megelőző évhez képest egygyel apadott. Volt 150 gymnasium, 28 realiskola. Ezek közül állami és ministeri vezetés alatt álló kath. iskola 123, felekezeti 62, magán intézet 3.

A középiskolák népessége 37876, ebből 32904 a gymnasiumoké, 4972 a realiskoláké. A megelőző évhez képest a gymnasiumoknál 745 főnyi apadás, a realiskoláknál 54 gyarapodás jeleztetik; eddig inkább a realiskolai tanulók száma apadott, a beállott változást nem értem, nem is örvendek neki.

A népesedési hullámozás egyenletesen oszlott meg a vallási és nemzetiségi viszonyokban is. Legkedvezőbb az arány a mózes hitüeknél, míg a zsidóság az összes lakosság 4.54%-át teszi, addig a középiskolai tanulók közt az ily vallású tanulók, a tanuló sereg 19.85%-át teszik. Anyanyelvi tekintetben a 27,019 magyarnyelvű tanuló a középiskolák népességének 71.34 százalékát teszi.

Honossági tekintetben a hazabeli növendékek mellett a monarchia másik feléből tanult minálunk 400, külföldi 160, kik közül nagy contigensül járult a 97 oláhországi növendék.

A fegyelmi viszonyokban is javulást mutat a jelentés; míg a megelőző évben 176 oly fegyelmi eset volt, mely eltávolítást vont maga után; a jelen évben csak 169 ily eset fordult elő; a könnyebb hibák gyakoribbak a realiskolában, mint a gymnasiumban.

A tanulásbeli előmenetelt illetőleg a viszonyok nem változtak, a kétféle intézet között az arány mondhatni egészen egyenlő.

Érettségi vizsgára állott a 83 gymnasiumban meg 21 realiskolában 2418; ezekből érettnak nyilvánítottott 2089, a többi megbukott.

Tanár volt a középiskolákban az állami felügyelet alatt állók-

ban 1718, a hitfelekezetek és tesületek iskoláiban 793; minden tanítóra jut a gymnasiumokban 16, a reáliskolákban 10 növendék.

A középiskolák bevétele volt 3.465,999 frt. Ez összeg is adott ki: ebből 8156 tanulónak ösztöndíj és segedelmül 345,470 frt.

A VII. fejezet a középiskolai tanárokat képző budapesti, meg kolozsvári intézetek viszonyait tárgyalja. Ez intézetek tervezetében változtatás annyiban volt, hogy a mutatkozó szükségért a francia nyelv felvételét mellék tantárgyul, sőt ennek tanulását két ösztöndíj is állított.

Részemről tudván azt, hogy a gymnasiumban egy élőnyelvnél többet tanítani nem lehet — bár azt megtaníthatnók — s mert viszonyaink szerént, ennek a németnyelvnek kell lenni, a franczianyelvvél, mint gymnasiumi tantárgyul való foglalkozással merőben felhagynék; a kinek tetszik tanulja magán uton; általában ugynevezett facultativ tantárgyat nem ismernék a középiskolákban.

A budapesti tanárképezőben volt 12 rendes és 27 rendkívüli tanuló. Tanított az intézetben 20 tanár, tehát az intézetet bevégző 35 tanítvány közül öt tanárnak nem jutott két-két tanítvány, egy szállal kellett megelégedniök; az intézet 17,959 frtba került, tehát egy növendék 515 frtba; nem tudjuk, hogy ez összegben benne van-e a növendékek ösztöndíja.

A kolozsvári intézetben volt 34 rendes növendék, az előkészítő osztályban 8, együtt 42; ezek közül ösztöndíjas 16. Tanított az intézetben 15 tanár. Az intézet összes kiadása 12820 frt volt, tehát egy növendék került 305 forintba, minden növendék 210 forinttal olcsóbb; mint a budapesti.

Örvendetes jelenségnek látjuk a növendékekre vonatkozó kimutatásból, hogy azok közt 18 ágostai hitvallású van. Örvendenénk azon, ha ezek erdélyi német ajku honfitársaink volnának, mert ez egyfelől bizonyítékul szolgálna arra, hogy azok megértették a törvény és viszonyok logikájának hatalmát s a közös haza által nyújtott kedvezményeket igyekeznek felhasználni, menten minden separatistikus viselkedéstől. A szebeni jogakadémián tanuló ifjaknak is első sorban volna hasznukra, hogy az az intézet megszüntessék, hogy növendékei a közös állami életbe lépjenek.

A III. szakasz a felsőbb tanintézetekről szól.

Hittani intézet volt az országban 55. Ezekben 2039 növendék, kik közül magyar 1300; a monarchia másik feléből 19; külföldi egy sem volt.

Jogakadémia 13 van; a hallgatók száma nem változott; volt

együtt 780 növendék, tanár 124. Egy intézetre csaknem 10 tanár esik. Sehogy sem tudjuk létokát adni oly legfelsőbb intézeteknek, melyeknek 50—60 növendéke van. Mind az állam, de különösen a felekezetek okosan tennék, ha az ily felesleges intézetekre fordított költséget hasznosabb nevelési más valamely célra fordítanák.

A budapesti tudomány-egyetemnél több rendbeli gyarapodás jeleztetik. Különösen az orvosi karnál új tanszékek állítása, muzeumok gyarapítása által. Tanár volt összesen 156; a múlt évinél 51-el volt több előadás. Tanuló volt 3150; ezek közül a monarchia másika feléből 22, külszázgbeli 14.

Az egyetem fentartási összes költsége 520803 frt 89 kr.

A kolozsvári tudomány-egyetemen volt 57 tanár; hirdettetett 250 előadás, tehát 10-el több mint az előző évben: 450; hallgató volt, legtöbb hallgatója volt a jogi karnak: 229. Ösztöndíjban részesült 117; ösztöndíjúl kiadatott 13869 frt.

Fentartási összes kiadás 189215 frt.

A kir. József műegyetemre kiváló gondot fordított a közoktatási kormány: tekintve, hogy ez intézet saját palotájában van elhelyezve, az ma már egy teljes szép intézet; a tanulók is mondhatni tódulnak ez intézetbe.

Tanár volt 39; előadás tartatott 107. A tanulók száma átlag 550 volt.

A IV. szakasz az emberbaráti intézeteknél különösen a szerezetházaknál, (árvaházak) jelentékeny gyarapodást tüntet fel.

A jelentésnek az a külön álló része, mely az országos tanítói nyugdíj- és gyámalapnak az 1882. évi állapotáról szól, oly képet nyújt ez intézetről, mely az érdekelt tanítókbán teljes megnyugvást kelt s a népnevelés barátját is örömmel tölti el.

A ministeri méltatás, s különösen a zárszámadás kérdéssé nem válható, világos tételei határozottan mutatják, hogy ez intézet nemcsak örökre biztosítva van, hanem annak óriási folytonos gyarapodása is.

Ennek igazolására felmutatjuk az intézet állását az 1882. évben, sőt vegyük ebből is alapul a már realizált és gyümölcsözőleg átlag 5%-al elhelyezett 2,534,720 forintot, mely után az 1882. évben kamatul bevétel

	125,236 frt.
ellenben ez évben a valóságos kiadás' volt	105,780 frt.
megmaradott	19,456 frt.

E szerint az 1882. évben az alaptőke nemcsak fedezte kamatával az intézet szükségletét, hanem gyarapodott is:

Az alaptőke megmaradott kamatából	19,456 forinttal.
A tanítók és iskolát tartó községek által minden levonásokkal fizetendő	931,730 forinttal.
Az állam pénztárából adományúl vett	150,000 forinttal.
	<u>1.101,186 forinttal.</u>

Innen van, hogy a vagyon mérleg az intézet törzsvagyonát az év végén 3,452,216 forintban állítja meg.

Ha már ez összeget vesszük törzsvagyonul annak 172,610 frt kamatából a 105,780 évi valóságos kiadandó kiadása után 66,830 frt kamat felesleg marad. Ha ehhez adjuk a tanítók és testületek által fizetni kellető illetékeket, meg azt a 150,000 forintot, a melylyel az állampénztár az intézetet minden évben növeli, teljes biztonsággal állíthatjuk, hogy az intézet alapja minden esztendőben félmillio forinttal gyarapszik, oly gyarapodás, mely által az intézetnek, viszonyainkhoz mérten szólva — pár tiz év alatt óriási vagyona lesz.

Szép és megnyugtató tényállás, de egyszersmind felbátorít azon, ha jól emlékszem, már nyilvánított nézetem ismétlésére, hogy ez alap éppen hivatása szellemében gyakoroljon a tanítók iránt humanitást s emelje a tanügyet az által, hogy segedelmezze azokat a felekezeti és községi öreg tanítókat, a kik koruk okán az országos nyugdíj-intézetnek nem lehettek tagjai, s a kik miután életüket a tanításra áldozták, a legnagyobb nyomornak esnek áldozatul; és miután az illető testületek azoknak nem tudnak nyugdíjt adni kénytelenek előregedett korukban is a tanítás mellett maradni a tanügy nagy kárára. Óhajtjuk, hogy az ily előregedett tanítók ez alpból a 100 frt évi nyugdíjban részesedjenek, a mi az alapra nézve számításba sem vehető csekélység. A midőn azok a szegény tanítók ily módon éltek néhány hátra levő évekre, a nyomortól, a koldulástól megmentetnének, a helyökbe alkalmazandó fiatal tanítók a hanyatlásnak indult iskolákat felemelnék.

Az intézet kiadása volt egy év alatt: kezelési költségekre összesen 17,511 frt 7 kr.

Segedelemül

78 tanítónak nyugdíj czimen	8640 frt 11 kr.
9 tanítónak nyugdíj pótlékul	866 frt 82 kr.
431 özvegynek nyugdíj segélyül	46,464 frt 35 kr.
314 árvának gyámpenzül	29,512 frt 57 kr.
11 tanítónak végkielégítésül	2785 frt 90 kr.

Segedelemül összesen 88,269 frt 75 kr.

KOVÁCSI ANTAL.

ELMÉLKEDŐ KÖNYÖRGÉS

Szentgericzei Gál Zsigmond felett. 1)

Örökkévaló Isten, az ur Jézus által édes atyánk! Mélyen megindítva a fájdalom érzetétől s leveretve a csapás sulyától állottunk meg a közrészvét és közveszteség e gyászos koporsójánál, a melyben egy férfiú meghidegült teste piheni örök álmát, a ki nemcsak a családé, hanem mindnyájunké, a szó legtisztább értelmében vett közügyé is vala; a kinek mig élt elve volt: Munkálkodni a kárak, mig nappal van, mert eljön az éjszaka, melyen senki nem munkálkodhatik; a ki hiven életelvéhez példányszerű, nemes foglalkozás közt tölté idejének minden percét, hogy ennek jutalmául forrón szeretett övéinek mindenike testi és lelki eledeletét megtalálja s a számadás napján megnyugvással mondhassa el az örök bíró előtt: Szent atyám, azok közül, kiket nekem adtál, egyet is el nem vesztettem s a kit, mint jó katona az ütközet hevében helytállva kapja a halálos sebet, szintén munkája közben ért a gyilkos szél, mely halálnak csiráját vitte testébe s melynek eltávolítására hiába fogott kezét az eléhaladott orvosi tudomány a hű feleség és jó gyermekek fáradhatlan ápolásával, mert nem leheté feltalálni a gyógyirt ah! Gileádban sem.

És most, oh felséges Isten! ott fekszik sötét koporsójában hidegen, mozdulatlanul elöttünk az, kinek oly melegen dobogott szive, s oly hön érzett lelke mindenért, a mi szép és nemes volt; a ki nem sajnált sem időt, sem fáradtságot, ha azzal községe és egyháza előmenetelét, boldogulását eszközölheté s általán a közügynek szolgálhatott; ott fekszik s bár tekintetünk reá irányozva, hiába omlanak fájó könnyeink, hiába dobog fennen vérző szívünk, nem érti meg töredezett szavainkat, nem figyelmez esdő tekintetünkre, siet eltávozni tőlünk s itt hagyni azokat, kiket úgy szeretett s a kik úgy szerették őtet!

S pedig oh, tekintve életkorát, 2) az élet véghatárául tett 70 avagy 80 évig, mily sokat szolgálhatott s tehetett volna még azon a téren, melynek — fájdalom — ma oly kevés munkása van, a melyen az ügybuzgóság, önzetlenség oly csekély, hogy már-már a hajdani bölcs eljárása szerint fényes nappal is égő lámpával kell keresnünk, ki nem saját érdekét, nem önjavát keresi, tekintvén mindenben, hogy haszna mi? hanem lelkesül az eszményiért, hevül az eszméért is, mely nem nyujt harcosainak ugyan csillogó kincseket,

1) Szentgericzen, 1883. dec. 3.

2) A néhai 62 éves volt.